

Strategi för gatukonst och muralmålningar

Muralmålningar och gatukonst bidrar till en variationsrik stad. Mötet med olika former av konst i staden, på förväntade såväl som oväntade platser bidrar till att skapa en gemensam historia där minnen och betydelsefulla upplevelser kopplas till enskilda verk och platser.

Muralmålningar och gatukonst utgör ett stadsmässigt komplement till befintlig konst och arkitektur, genom aktualisera miljöerna och föra in ett samtida uttryck. Muralmålningar och gatukonst kan med fördel uppföras i samband med om- och tillbyggnader samt förtätningar. Det är då viktigt att tidigt i processen belysa hur konsten påverkar byggnader, stadsrummet och stadsbilden, samt att ta till vara på de identitetsskapande initiativ som allmänheten bidrar med. Det offentliga rummet ska inte upplevas som en slags mellanzon, utan ska föra människor och stadsdelar samman. I arbetet med att hitta nya innovativa samverkansmetoder har muralmålningar och gatukonst möjligheten att skapa fler meningsfulla möten mellan olika grupper av människor i staden.

Strategin för gatukonst och muralmålningar identifierar framgångsfaktorer och beskriver en rekommenderad process aktuell för alla projekt där staden deltar, oavsett initiativtagare och huvudman. 2021 avsätter kulturnämnden särskilda medel för nya gatukonst- och muralmålningsprojekt. Projekten kommer att fungera som pilotprojekt för att ytterligare vidareutveckla samverkansmetoder och goda exempel. De kommer att utföras på platser som idag saknar samtida konst, men där konsten bedöms tillföra ett extra stort värde. Projekten fördelas geografiskt utifrån en helhetssyn där lämpliga platser definieras. Pilotprojekten och helhetssynen kommer att tillsammans med processen som beskrivs i detta dokument utgöra en gemensam kunskapsbas för framtida gatukonst- och muralmålningsprojekt i Stockholm.

Bakgrund

Strategin för gatukonst och muralmålningar har sin bakgrund i Stockholms stads budget för 2020 med ett formulerat uppdrag enligt följande: Kulturnämnden ska i samråd med fastighetsnämnden, stadsbyggnadsnämnden, trafiknämnden, stadsdelsnämnderna och bolagsstyrelser utforma en strategi för gatukonst och muralmålningar i stadsmiljön genom ökad samverkan. Utgångspunkten är att muralmålningar och gatukonst bidrar till en

variationsrik stad där dessa utgör ett stadsmässigt komplement till befintlig konst och arkitektur.

Syfte

Strategin syftar till att underlätta arbetet med gatukonst och muralmålningar, samt att möjliggöra en effektiv tillståndshantering, genom att kartlägga hur processen kan gå till, och genom att tydliggöra roller, beslutsvägar och ansvarsfördelning. Processen går att tillämpa på både större och mindre projekt, oavsett om de är initierade av det privata näringslivet eller kommunala fastighetsbolag. Syftet är att göra det möjligt för alla stadsdelar, förvaltningar och fastighetsbolag att arbeta på ett kvalitativt och likartat sätt för att säkerställa:

- hög konstnärlig kvalité
- hållbara arbetssätt
- erforderliga tillstånd för att uppföra konsten
- en förvaltningsplan för konsten
- en kommunikationsplan

Målsättning

Målet med strategin är att fler gatukonst- och muralmålningsprojekt upprättas i Stockholms stadsmiljöer samt på stadens fastigheter där det är lämpligt, särskilt i områden som saknar eller har få samtida konstverk. 2021 avsätter kulturnämnden särskilda medel för nya gatukonst- och muralmålningsprojekt. I enlighet med strategins rekommendationer om process och utförande ska kulturförvaltningen bistå och uppmuntra stadens förvaltningar och bolagsstyrelser i arbetet med att före utgången av 2022 upprätta tio nya muralmålningar i staden som utgör strategins pilotprojekt. De kommer att utföras på platser som idag saknar samtida konst och därigenom tillför ett extra stort värde. Projekten fördelas geografiskt utifrån en helhetssyn där lämpliga platser definieras.

Finansiering

Strategins inriktning är att finansiering av projekten ska ske i blandformer genom partnerskap mellan stad och externa aktörer. Denna inriktning ska kunna tillämpas på både större och mindre projekt, oavsett om de är initierade av privata, ideella eller offentliga aktörer. 2021 avsätter kulturnämnden särskilda medel för nya gatukonst- och muralmålningsprojekt, medel som syftar till att medfinansiera kommande projekt.

Målgrupp och uppföljning

Strategin är utformad som vägledning och till stöd för ökad samverkan gällande gatukonst och muralmålningar inom staden, med målet att berika stadsmiljön med fler gatukonst- och muralmålningsprojekt. Den ska bli en gemensam vägledning i staden för hur stadsdelar, förvaltningar och fastighetsbolag kan gå till väga, och vad som ska beaktas när muralmålningar och gatukonst ska tas fram, genomföras och förvaltas. Ärendet har beretts av Stockholm konst i samarbete med stadsbyggnadskontoret, trafikkontoret, fastighetskontoret samt med de kommunala bostadsbolagen AB Familjebostäder och Stockholmshem. I verkställandet av strategin krävs fortsatt ett nära samarbete mellan stadens fastighetsägande förvaltningar och bolag. Uppföljning av strategin ska ske senast 2023 och identifiera framgångsfaktorer, oavsett initiativtagare och huvudman, som gagnar fler muralmålningar och gatukonst i Stockholms stadsmiljöer. Pilotprojekten som genomförs kommer, tillsammans med processen som beskrivs i strategin, utgöra en gemensam kunskapsbas för framtida gatukonst- och muralmålningsprojekt i Stockholm.

Mari Rantanens muralmålning på fasaden till Hjulsta backar 19.

Historik – kort omkring den offentliga konsten i Stockholm

I början av 1960-talet införde Stockholm enhetliga normer och rutiner för beställningar av offentlig konst. Bland annat fastställdes

den så kallade enprocentsregeln av kommunfullmäktige, som anger att en procent av investeringen vid ny- och ombyggnader i Stockholm stad ska avsättas för konstnärlig utsmyckning. Enprocentsregeln tillämpas ofta i de områden eller stadsdelar som står inför stora förändringar och där stora investeringar görs. I områden, där de pågående förändringarna inte är lika stora, kan muralmålningar och gatukonst vara ett sätt att föra in ny platsspecifik konst på ett framgångsrikt sätt.

Stockholm konst har sedan 2008 uppdraget att arbeta med nya offentliga konstverk i miljöer som är tillgängliga för allmänheten och ansvarar för utplacering och vård av stadens konstsamling. Stockholm konst har dessutom genom åren arbetat med gatukonst och muralmålningar vid ett flertal tillfällen.

Disey (Niclas Nakano Dahlqvist) är en av Sveriges mest väletablerade konstnärer inom gatukonst och har skapat graffiti sedan 1980-talet. Under Stockholm konsts Konstpark 2019 skapade Disey ett monumentalt grafiskt verk, med rötter i graffiti och med anknytning till frågor kring stadsplanering.

Om gatukonst och muralmålningar

Gatukonst är en form av offentlig konst i som uppstod under 1970- och 80-talet då amerikanska graffitikonstnärer började arbeta med nya uttryckssätt och medier. Ofta låg ett socialt engagemang och en önskan om att tillägna sig platsen bakom verkens tillkomst. Från att ha varit en konstform som många gånger uppförts utan tillåtelse, har gatukonsten delvis förändrats till att bli ett sätt för staden och allmänheten att samarbeta med lokala konstnärer och på så vis främja intresset för närmiljön.

En *muralmålning* är en målning som utgör en integrerad del av en byggnad eller byggnadsdel. Den kan vara utförd direkt på väggytan eller målad på en annan plats för att sedan monteras på en byggnad. Muralmålningen är en form av byggnadsutsmyckning som antingen kan utnyttja väggens platthet eller skapa intrycket av en ny yta eller ett nytt rum. Exempel på vanliga platser för muralmålningar är fasader, gavelväggar och gångtunnlar. Gatukonst och muralmålningar kan vara antingen permanenta eller tillfälliga.

Amara Por Dios muralmålning på Ragvaldsgatan 18A.

Initiativ till projekt

Förutom de projekt som startas i samarbete med Stockholm konst har stadsdelarna, förvaltningarna och fastighetsbolagen möjligheten att initiera egna projekt som går ut på att uppföra muralmålningar och gatukonst. Här görs till en början ett urval av olika konstnärer, där det med hjälp av konstnärlig expertis utses vem som får uppdraget att utföra en viss gestaltning på den utsedda platsen. Därefter tar skissarbetet vid för den utvalda konstnären.

I de inledande faserna av ett projekt är det viktigt att de parter som kan tänkas beröras av projektet kartläggs och informeras.

Anläggningsägare och fastighetsägare m.fl. har då möjlighet att ge besked om på vilket sätt de ska involveras och en samrådsgrupp kan därefter tillsättas. Processen beskrivs under nästa rubrik och kan följas oavsett vem som är initiativtagare till projektet.

Stockholms invånare kommer regelbundet in med förslag för konstprojekt som skulle kunna stärka livskvaliteten i staden och göra deras områden mer attraktiva. Förutom att bidra till lokal platsutveckling som gör att människor kan trivas bättre i sin stadsmiljö, bidrar förslagen från allmänheten till att invånarna känner sig delaktiga i en lokal identitet och skapar trygghet och tillit. Det är viktigt att fånga upp och vidareutveckla allmänhetens initiativ. Närheten till lokala engagemang är en grundförutsättning för lyckade projekt oavsett om projekten utgår från stadsdelarnas identifierade förutsättningar eller har sitt ursprung i invånarnas förslag.

Stickgrafitti av Sibylla Nohrborg (Lilac lady_1).

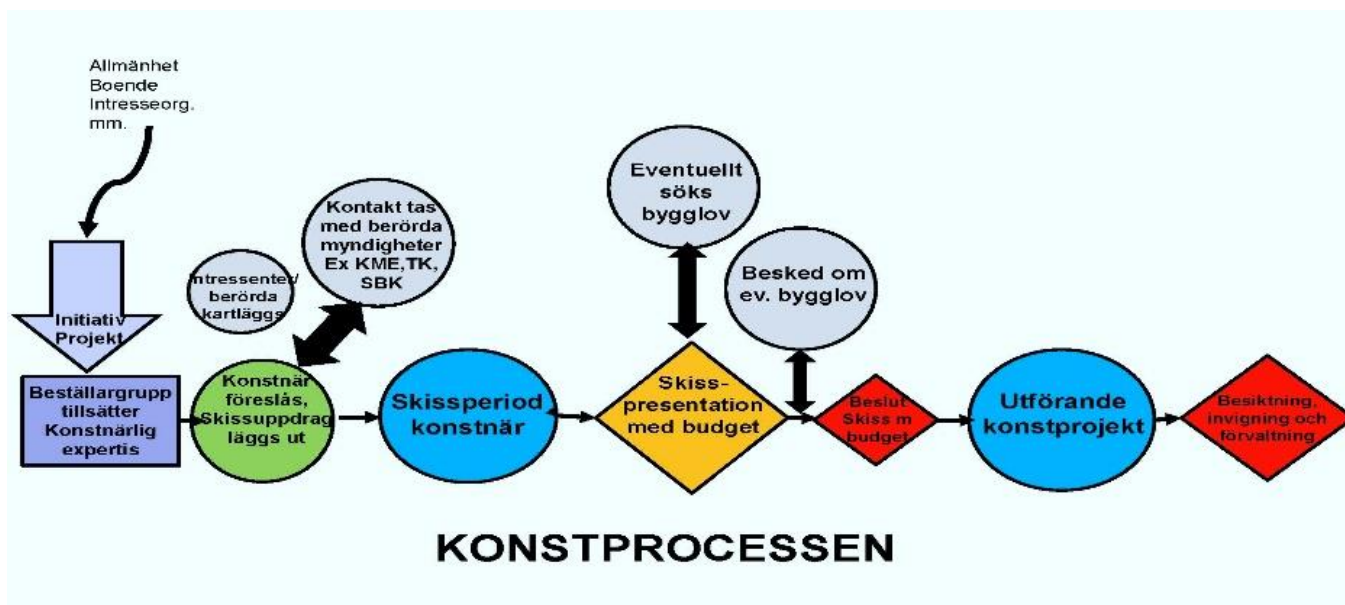
Process

Alla konstprojekt bör delas upp i fler skeden där man stegvis kommer fram till ett eventuellt genomförande. Det gäller även mindre projekt som exempelvis muralmålning- eller gatukonstprojekt. Stockholm konst arbetar idag med två huvudskeden: ett skisskede och ett genomförandeskede. Skisskedet innebär att ett övergripande skissförslag tas fram som beskriver inriktningen för den konstnärliga gestaltningen. Detta skissförslag används för att ta ställning till det konstverk som konstnären vill uppföra, och leder fram till ett beslut om genomförande. Skissförslaget fungerar också som underlag för kommunikation med exempelvis boende och myndigheter. Även om ett eventuellt

bygglov först kan sökas när skissförslaget är klart, är det viktigt att tidigt i processen undersöka om bygglov eller andra tillstånd behövs. Om det handlar om permanenta gestaltningar som är tänkta att utföras på allmän platsmark ska alltid Stockholm konst kontaktas.

Skissförslaget bör ligga till grund för genomförandet och det avtal som upprättas. Vid beslut om konstnärliga gestaltningar är det viktigt att bedömningsgruppen är sammansatt av konstnärlig expertis, beställare och brukare.

Bedömningen av skissen och diskussionen som leder fram till beslutet är en viktig del i processen för att nå fram till ett slutresultat som motsvarar de förväntningar som ställs i de inledande faserna. Konstnärliga gestaltningar kan ta nya riktningar under tillkomstprocessen och det är därför viktigt att föra en nära dialog med konstnären under arbetets gång så att förändringar i skissförslaget dokumenteras och förs vidare till samrådsgruppen.

Processkarta – vilka steg bör man ta för ett konstprojekt

Patrik Qvists verk av plastmuggar i Frihamnen.

Avtal

För alla konstnärliga gestaltningar bör avtal skrivas. Dels för att reglera konstnärens åtagande och arvode men även för att reglera upphovsrätt, förutsättningar och varaktighet för konstverket. I och med att konstnärligt arbete också handlar om upphovsrättsmässigt arbete, att en konstnärlig idé levereras, behöver också avtalet omfatta ersättning för det, dvs. att beställaren får nyttja den konstnärliga idén. I arvodet bör en skälig procentsats av det totala konstnärliga arvodet omfatta detta.

Avtalet behöver också beskriva hur konstverket nyttjas, om det är tänkt att vara ett tidsbegränsat konstverk eller om viljan är att ha det mer varaktigt. Dessutom behöver avtalet beskriva konstverkets omfattning så att förvaltaren har förutsättningarna för att underhålla det på rätt sätt eller, om det skulle vara problem, har rätten att ta bort verket i sin helhet (med informationsplikt till konstnären). Detta avtal är också grunden och utgångspunkten för hur konstverket ska förvaltas. Det innebär att det är viktigt att den förvaltande organisationen är delaktig i avtalsprocessen.

Några punkter som bör ingå i avtalet:

- **Tidsbegränsning.** Hur länge ska verket sitta uppe och vad krävs det för åtgärd sen? Vid tillfälliga projekt är en tydlig avvecklingsplan viktig.
- **Upphovsrätt.** Den person som har skapat ett konstnärligt verk har upphovsrätt till verket. Ett verk får inte ändras utan tillåtelse från uphovspersonen.

- **Upphovsrätten till fotografier** av verket bör tas med i avtalet för att underlätta kommunikation om verket. Konstnärens namn måste alltid framgå i samband med dokumentation av verket.
- **Material.** Är materialen som konstnären har tänkt använda sig av miljögodkända?
- **Färgtyper.** Vilka färgtyper som t.ex. sprayfärg eller flash/vinylfärg fungerar tillsammans med fasadmaterialet och hur underhålls de?
- **Åverkan,** t.ex. klotter. Vilka åtgärder tas om verket skadas eller målas över med t.ex. taggar? Vem ansvarar för att återställa verket?
- **Skötsel och underhåll.** Hur sköts och underhålls verket på bästa sätt och vem utför arbetet? Behövs det speciella rengöringsprodukter eller reservdelar? (se vidare avsnittet förvaltning)

Tillstånd och myndighetskontakter

Konst regleras inte i plan- och bygglagen (PBL), men det är viktigt att känna till att ett konstverk ändå kan omfattas av PBL. Man behöver tänka på att ett konstverk i vissa fall kan kräva bygglov.

Huvudregeln är att det krävs bygglov för att ändra en byggnads yttre utseende (PBL 9 kap 2§ punkt 3c). Att ändra en byggnads yttre utseende kallas även fasadändring. I det begreppet ingår flera olika åtgärder som att byta färg, fasadbeklädnad och taktäckningsmaterial eller andra åtgärder som påverkar byggnaders yttre avsevärt.

Muralmålningar är i normalfallet en väsentlig ändring av en byggnads yttre, men även ändringar av en mur eller ett plank kan anses vara en väsentlig ändring. Så snart det finns en idé om var gestaltningen ska uppföras bör därför stadsbyggnadskontorets bygglovsavdelning kontaktas för en tidig rådgivning i frågan. Om ett bygglov behövs görs bedömningen när skissförslaget är presenterat, så att storleken på gestaltningen kan tas i beaktande. Det kan i vissa fall även krävas bygglov när en muralmålning ska tas bort.

Konstverk som utformas som en slags byggnad kan också vara lovpliktiga, eftersom definitionen av byggnadsverk är bred och bedöms omfatta de flesta konstruktioner. Även om vissa byggnadsverk inte är lovpliktiga ska de ändå följa detaljplanen och behöver bedömas.

Vid konstnärliga projekt behöver påverkan på stadsbilden beaktas och hur konstverket upplevs både på nära håll och på långt håll. Vid planläggning och lovgivning ska kommunerna ta hänsyn till både enskilda och allmänna intressen. Det som enligt PBL räknas som allmänna intressen beskrivs i lagens andra kapitel.

Plan- och bygglag (2010:900) 2 kap 6 § (del av):

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan [...].

Linnea Rygaards svindlande muralmålning vid Stövargatan 71 i Rågsved.

Förvaltning och framtida underhåll

Muralmålningar och gatukonst är oftast tillkomna på initiativ som inte endast drivs från fastighetsägarhåll utan där fastighetsägaren är en av många inblandade parter. Det är dock fastighetsägaren som har det långsiktiga förvaltningsansvaret. Detta innebär att det är

viktigt att fastighetsägaren har en klar bild av åtagandet och en aktiv del i den avtalsskrivning som görs med konstnären (se under punkt avtal). Fastighetsägaren måste också känna till och godkänna de eventuella villkor som är uppsatta av bidragsgivare och tillståndsmyndigheter. Inom själva tillkomstprocessen krävs en genomtänkt dokumentation av de ställningstaganden som gjorts liksom de material man valt att använda. Vid slutförandet av verket går konstnären igenom vilka tankar som ligger bakom verket och vilka material och tillvägagångssätt som använts. Detta tillsammans med dokumentationen från tillkomstprocessen ligger till grund för hur verket ska förvaltas av fastighetsägaren. Det är viktigt att kunskapen från tillkomsttiden och besiktningen följer verket i form av en förvaltningsplan som bör kopplas till de ordinarie underhållsplaner etc. som finns för byggnaden. För att förvaltningen av verket ska ske på bästa sätt krävs ofta en särskild kompetens. Det kan också behövas regelbundna besiktningar av verket se efter om det behövs underhåll.

Kommunikation och dokumentation

Kommunikationen kring offentlig konst är viktig, eftersom det bidrar till delaktighet och insyn i stadens utveckling. Konsten når ut till många människor som alla har olika erfarenheter och bakgrunder.

Grundläggande information som titel, konstnär, tillkomstår och material bör finnas i anslutning till verket, men även möjligheten att fördjupa sig i konstnärens intention kan fungera inspirerande och öppna upp för olika tolkningar av verket. En plan för kommunikationen kring verket bör upprättas där det blir tydligt vilken information som tillhandahålls var och vem som svarar på frågor om verket från allmänheten och journalister.

Det kommunikationsmaterial som tas fram bör finnas tillgängligt i samband med färdigställandet av verket, men också bevaras då förvaltare och fastighetsägare eventuellt byts ut över tid.